

Dierenwelzijn: geen hype, maar blijvende transitiedriver

Dr. ing. Hans Hopster, Lectoraat Welzijn van Dieren VHL

Dr. ir. Hans Hopster

3.1

Dierenwelzijn is geen hype, maar een wereldwijde maatschappelijke ontwikkeling naar respectvol omgaan met dieren. Het onderwerp is niet nieuw, maar krijgt door veranderende mens-dier-relaties een nieuwe dimensie. Voor het welzijn van dieren blijven wettelijke kaders belangrijk, maar zolang deze vooral in Brussel worden vastgesteld, vraagt aanscherping een lange adem. Het is effectiever als markt- en maatschappelijke partijen samen afspraken maken over hoe zij het welzijn van dieren boven het wettelijk minimum op een bepaald niveau willen waarderen en garanderen. Het betrouwbaar vaststellen van het welzijn van dieren, op basis van vooral kenmerken die aan dieren kunnen worden gemeten, biedt de beste garantie voor kwaliteitsverbetering, publieke verantwoording en onderbouwing van claims op het terrein van dierenwelzijn. Bovendien biedt dit ondernemers ruimte om binnen competenties, ondernemerschapkwaliteiten en bedrijfsomstandigheden de gestelde dierenwelzijndoelen te realiseren. Wageningen kan haar vooraanstaande kennispositie wereldwijd benutten om dat te doen waar de wereld om vraagt: duurzame dierlijke productie, met inbegrip van dierenwelzijn, dicht bij consumenten.

Innovatie 'avant la lettre'

Mijn terugblik gaat naar het jaar 1964. De Engelse schrijfster, dierenbeschermster en vegetariër Ruth Harrison maakte toen met haar boek 'Animal Machines' een luid protest los tegen de intensieve veehouderij. De pluimveehouderij was zich van geen kwaad bewust, gezien het volgende citaat over de legbatterij [1], een innovatie avant la lettre: *"Hierbij zit elke kip in een aparte ruimte, een soort kooi, waarvan breedte, diepte en hoogte ongeveer 41 cm bedragen. Meerdere kooien zijn tot 'batterijen' verenigd, met als regel drie rijen kooien boven elkaar".* Over het perspectief werd gemeld: *"Ervaringen in eigen land, onder meer op het Instituut voor Moderne veevoeding 'De Schothorst' te Hoogland, hebben aangetoond dat kippen op legbatterijen een zeer hoge productie kunnen bereiken. En hoe onnatuurlijk deze wijze van huisvesting ook moge lijken, de dieren voelen zich reeds na enkele dagen zeer op hun gemak, met aan het einde van het legjaar zeker geen groter uitvalspercentage door ziekte en sterfte dan normaal".* In die tijd was dierenwelzijn gezondheid en productiviteit. Bezwaarlijk waren wel de hoge aanschaffingsprijzen van f 12,- tot f 15,- per kooi in combinatie met de destijds seizoensafhankelijke aanvoer van jonge hennen. Dure kooien moesten natuurlijk niet leeg staan. Er was grote behoefte aan hoogwaardig en betaalbaar voedsel, technologische ontwikkelingen werden van Rijksweg gestimuleerd en de wetenschap droeg daar een flinke steen aan bij.

Tekortkomingen bekend

In navolging van de Engelse overheid, die de Brambell commissie instelde om de kritiek te onderzoeken, verscheen in Nederland in 1975 het rapport van de Commissie Veehouderij – Welzijn Dieren. De Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO had met de instelling van de commissie 'Bio-industrie – Welzijn Dieren' als doel 'de in het landbouwkun-

‘Na 37 jaar, toen deskundigen aanbevolen te stoppen met kooisystemen, lijkt Europa in 2012 eindelijk klaar te zijn voor een verbod op de traditionele legbatterij’

dig en veterinaire onderzoek aanwezige kennis te bundelen ten einde op korte termijn een verantwoorde bijdrage te leveren tot de verduidelijking en oplossing van de gesignaleerde problematiek’. De commissie vond de aanduidingen ‘Bio-industrie’, ‘intensieve veehouderij’ en ‘veredelingslandbouw’ echter te zwaar beladen en neutraliseerde haar naam tot ‘Veehouderij- Welzijn dieren’. In deze breed samengestelde commissie zaten onder andere twee ethologen, dierenwelzijnonderzoekers van het eerste uur, drs. Brantas en dr. van Putten met werkervaring bij de TNO-onderzoeksgroep Gedrag van Landbouwhuisdieren van het Zoologisch Laboratorium van de Universiteit van Amsterdam, en prof. Hofstra, socioloog, cultureel-anthropoloog en dierenbeschermmer. De commissie concludeert in 1975 met betrekking tot de huisvesting van pluimvee: *“Alhoewel de informatie over legkooien en opfokkooien op dit moment nog onvolledig is, en er zowel voor- als nadelen voor het dier aan de kooi zijn verbonden, lijken de nadelen vanuit het oogpunt van welzijn groter te zijn dan de voordelen. Het verdient daarom aanbeveling een verdere uitbreiding van het kooisysteem voor legdieren en voor opfokdieren af te wijzen, en in ieder geval niet aan te moedigen”*.

Na 37 jaar, toen deskundigen aanbevolen te stoppen met kooisystemen, lijkt Europa in 2012 eindelijk klaar te zijn voor een verbod op de traditionele legbatterij. Echter met behoud van de mogelijkheid om tot 2020 kippen in verrijkte kooien te houden en met uitzondering van kooisystemen voor groepen van 40-60 dieren, de ‘kleinvolièrehuisvesting’. Een soort verrijkte kooi, maar dan groter, met een scharrelmat, zitstokken en een legnest.

Combinatie van succes(f)actoren

In Nederland zijn we eigenwijs en wachtten we deze Europese regels gelukkig niet slaafs af. Een combinatie van maatschappelijke druk, intensief onderzoek naar alternatieve huisvestingssystemen (bijvoorbeeld de voliërestal) en het dreigend verbod op batterijkooien motiveerde pluimveehouders met batterijstallen om over alternatieven na te denken. Het besluit van supermarkten om geen tafeleieren uit batterijkooien te verkopen en de tijd om stallen te verbouwen als gevolg van onvrijwillige leegstand na de vogelpestcrisis, vergrootten de mogelijkheden verder om over te schakelen op alternatieven. Samen met de nieuwe afzetmogelijkheden voor vrije uitloopeieren in Duitsland en de vraag naar afgedankte batterijkooien door Oost Europa heeft dit ervoor gezorgd dat meer dan 50% van de leghennen momenteel in systemen, anders dan batterijkooien, wordt gehuisvest. Desondanks concludeerde het Rapport Wijffels in 2001: *“Binnen de randvoorwaarden van de internationale markt weet de Nederlandse veehouderij heel goed mee te komen. Het feit dat tweederde van haar productie wordt geëxporteerd is daarvan het bewijs. Tegelijkertijd stellen we vast dat daarbij grenzen worden overschreden. Men gaat teveel voorbij aan de eisen van de Nederlandse samenleving. Honorering van de maatschappelijke eisen zal de productiekosten van de Nederlandse veehouderij verhogen, en in die zin haar internationale concurrentiepositie verzwakken. De uitdaging zal dan ook zijn om extra waarde toe te voegen en die vertaald te krijgen in marktprijzen. De veehouderij in ons land heeft geen toekomst meer met strategieën die uitgaan van internationaal kostprijsleiderschap en prijsconcurrentie. De eisen die onze samenleving stelt sporen niet meer met een dergelijke strategie”*. De commissie Wijffels pleitte voor een meer ondernemende houding in de veehouderijsectoren en vond een drastisch herontwerp van de veehouderij dringend gewenst. De voor deze transitie naar integraal duurzame veehouderij geconstrueerde systeeminnovaties hebben inmiddels geleid tot een fragiel nieuw perspectief in de vorm van innovatieve ontwerpen als bijvoorbeeld de Rondeelstal, Varkansen en Kracht van Koeien. Anno 2010 zijn er enkele ontwerpen voor systeeminnovatie in bedrijf, enkele anderen worden gebouwd.

Wat leren we van deze korte terugblik? Ten eerste dat het tekort aan dierenwelzijn in de intensieve veehouderij en de oorzaken daarvan al lang bekend zijn bij deskundigen. Ten tweede dat niet alleen een tekort aan kennis en vooral de ontkenning daarvan, het kostprijsdenken en de prijsconcurrentie belemmeren dat uit oogpunt van dierenwelzijn evidente en noodzakelijke verbeteringen in de praktijk worden doorgevoerd. Tenslotte dat niet alleen

‘Welzijn van dieren als weerslag van een waardesysteem dat uiting geeft aan de zorg over de manier waarop met dieren wordt omgegaan’

wetgeving, maar vooral de samenloop van omstandigheden en de gezamenlijke inzet van maatschappelijke partijen bepalen of er in de praktijk ruimte komt voor verbetering van dierenwelzijn.

Dierenwelzijn

Welzijn van dieren is een begrip dat net als gezondheid, milieu of veiligheid op verschillende niveaus kan worden gedefinieerd [2]. Het begrip is niet ontstaan als een wetenschappelijk concept, maar als weerslag van een waardesysteem dat uiting geeft aan de zorg over de manier waarop met dieren wordt omgegaan [3]. Het is een hulpmiddel om het onderwerp te ordenen, af te bakenen en bespreekbaar te maken. In dat licht wordt het aan Brambell's rapport ontleende concept van de vijf vrijheden (FAWC, 1993) in brede kringen als vertrekpunt voor de beoordeling van het welzijn van dieren gerespecteerd, behalve voor een enkeling [4] die de vijf vrijheden abusievelijk tracht te hanteren als een wetenschappelijk concept. In de praktijk laat dierenwelzijn zich vertalen als een resultante van de mentale gezondheid, het soorteigen gedrag, de fysieke gezondheid en vitaliteit. Kortom: een dier verkeert in een goede staat van welzijn als het zich kan aanpassen aan zijn levensomstandigheden en daarbij een toestand bereikt die het als positief ervaart [5].

De vijf vrijheden

Vrijheid van dorst, honger en onjuiste voeding (gemakkelijke toegang tot vers water en tot een rantsoen waarmee gezondheid en vitaliteit worden onderhouden); Vrijheid van ongemak (geschikte leefomgeving inclusief onderdak en een comfortabele rustplaats); Vrijheid van pijn, verwonding en ziekte (preventie of snelle diagnose en behandeling); Vrijheid van angst en chronische stress (zorgen voor

omstandigheden en behandelingen die geestelijk lijden voorkomen); Vrijheid om een normaal gedragspatroon te kunnen vertonen (voldoende ruimte, juiste voorzieningen en gezelschap van soortgenoten).

Vooruitgang, maar begrensd

Hoewel aan de houderijsystemen voor landbouwhuisdieren nog veel te verbeteren valt, is er stapje voor stapje ook duidelijk vooruitgang geboekt. Sinds 2004 worden vleeskalveren niet langer in donkere, krappe eenlingboxen gehouden, maar verplicht in groepen. Bovendien behoort enig ruwvoer inmiddels tot een vast bestanddeel van het rantsoen. Voor melk-koeien zijn sinds de jaren zeventig de stallen flink verbeterd. Koeien staan niet langer 's winters aangebonden in dompige, donkere grupstallen, maar hebben in loopstallen veel meer bewegingsvrijheid gekregen. Boeren en stallenbouwers besteden bovendien meer aandacht aan goede ventilatie, ligcomfort en kwaliteit van vloeren. Melkinstallaties zijn verbeterd en daardoor kunnen veel koeien tegenwoordig zelf bepalen wanneer en hoe vaak ze gemolken worden.

Zeugen moet de veehouder vanaf 2013 in groepen houden. De ruimte voor biggen en vleesvarkens is sinds de Varkenspest in 1997 in stappen vergroot en iedere varkenshouder is inmiddels ook verplicht om zijn varkens voldoende afleidingsmateriaal aan te bieden. Tenslotte worden op weg naar het volledig afschaffen van castreren, alle mannetjesbiggen verdoofd gecastreerd.

Ondanks de vele verbeteringen is er echter nog veel te winnen. Zo worden vleesvarkens nog steeds gecoupeerd omdat de stallen onvoldoende gelegenheid bieden om te wroeten. Koeien staan steeds vaker binnen, terwijl het voor de dieren beter is om vaak de wei in te gaan en ook een verrijkte kooi biedt een kip weinig mogelijkheden voor natuurlijk gedrag.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Het is duidelijk dat de Nederlandse samenleving eisen stelt aan hoe wij met dieren omgaan die uitstijgen boven de wettelijke (Europese) minimumnormen. Hoe wij als mens met dieren omgaan wordt bepaald door maatschappelijke, culturele en economische ontwikkelingen. Kennis speelt daarin een belangrijke rol. Het contrast tussen mens en dier wordt sinds Darwin's evolutieer vanuit de wetenschap als minder scherp ervaren. Onderzoek bij primaten [6] toont aan dat er soorten zijn die over eigenschappen beschikken die lang als uniek voor de mens werden beschouwd, zoals empathie, zelfbewustzijn, rechtvaardigheidsgevoel en moraliteit. Of varkens, kippen en koeien over vergelijkbare kwaliteiten beschikken,

‘De samenleving beschouwt dieren in toenemende mate als wezens die net als wij emoties ervaren’

kan sterk worden betwijfeld, maar deze nieuwe inzichten zetten wel de trend naar meer respect voor dieren in het algemeen. Tegelijkertijd groeit het bewijs dat mensen niet uitsluitend rationeel denkende en handelende wezens zijn, maar dat we ons belangrijk laten leiden door intuïties en primaire emoties. De scheidslijn tussen mens en dier wordt daarmee dunner, wat in onze huidige mediacultuur onze houding tegenover gebruik van dieren sterk beïnvloed. Een andere ontwikkeling is die van separate referentiekaders. Meer dan de helft van onze bevolking leeft in een stedelijke omgeving. Daar wordt het referentiekader voor de omgang met dieren vooral gevormd door bezoeken aan dierentuinen en kinderboerderijen. Door beeldverhalen waarin dieren met menselijke eigenschappen figureren en door de eigen ervaring met gezelschapsdieren. Stadskinderen krijgen weinig kansen om in aanraking te komen met (dieren in) de natuur [7] en al helemaal niet gemakkelijk met de veehouderijpraktijk, die zich ver bij hen vandaan en voor een groot deel achter gesloten deuren afspeelt. Tenslotte draagt de feminisering van de dieropleidingen bij aan het vermogen van toekomstige professionals om zich in dieren in te leven en er een meer relationele band mee te onderhouden [8]. In de groene dieropleidingen van het (v)mbo en het hbo en aan de Faculteit Diergeneeskunde hebben vrouwen momenteel duidelijk de overhand, de veehouderijopleidingen uitgezonderd. De samenleving beschouwt dieren dus in toenemende mate als wezens die net als wij emoties ervaren [9] en een eigen intrinsieke waarde hebben, los van het nut voor de mens. In de veehouderij gaat de schaalvergroting echter onverdroten door. Deze wet van de grote aantallen staat echter op gespannen voet met de intrinsieke waarde van het dier als individu. Je kunt als veehouder immers geen persoonlijke band opbouwen met grote aantallen individuele dieren die

meestal een betrekkelijk korte periode aan jouw zorg zijn toevertrouwd. Een toenemend wantrouwen tussen burgers en 'de vee-industrie' is het gevolg.

Proeftuin Nederland

De veehouderij moet tegemoetkomen aan de eisen die de samenleving stelt en de meer-kosten op consumenten verhalen. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Want een al te drastisch doorgevoerde herstructurering heeft als risico een fors verlies aan verdien-capaciteit en arbeidsplaatsen en dit schaadt de concurrentiepositie van Nederland. In tijden van economische malaise is dit zeker iets om zuinig op te zijn. Recent wordt daar het argument van de mondiaal toenemende behoefte aan dierlijk eiwit aan toegevoegd. Mensen eten graag vlees. Het eten van vlees voorziet in een fundamentele behoefte van mensen aan energie, eiwitten, mineralen en vitamines. Daarnaast vinden veel mensen vlees gewoon lekker en vertegenwoordigt vlees eten in minder welvarende landen een zekere status. Naarmate mensen meer te besteden hebben, neemt de vleesconsumptie tot op zekere hoogte toe. Bij voldoende inkomen volgt daarna meer behoefte aan kwaliteit en toegevoegde waarde. De VN-prognose (2004) van de wereldbevolkingsgroei (6.1 miljard mensen nu, 5.5 (conservatieve schatting) tot 14.0 miljard (progressieve schatting) in 2100) levert de vraag hoe een groeiend aantal monden van voornamelijk rijker wordende Aziaten met vlees gevoed kan worden. Afgezien van de grote onzekerheidsmarge, is het de vraag of dit een steekhoudend argument is om de intensieve veehouderij in Nederland door te ontwikkelen naar een nog hogere productiviteit (tweemaal meer), zij het met halvering (tweemaal minder) van de maatschappelijke kosten. Waarom is uitgerekend Nederland als productielocatie uitverkoren om een nog groter deel van de wereldbevolking van vlees, zuivel en eieren te voorzien? Ik denk niet dat de klassieke opvatting van 'behoud van concurrentiepositie' nog past bij het streven om tot de top 5 van toonaangevende kennislanden te behoren. De inspanning van Nederland kan mogelijk vele malen doelmatiger zijn in de ontwikkeling van duurzame dierlijke productie elders in de wereld. Is het niet veel interessanter om scenario's te ontwikkelen waarin we onze concurrentiepositie behouden, maar dan met een alternatieve aanwending van kennis, kapitaal en arbeid?

Dierenwelzijn als exportproduct

Voor duurzame producten, met inbegrip van beter dierenwelzijn, vormt de Europese markt een groeiemarkt. Met een mix van beleidsinstrumenten, verschillende vormen van publiek-private-samenwerking en gezamenlijke leertrajecten wordt in diverse Europese landen

‘Supermarkketens lijken in toenemende mate bereid om hun kiloknallers in te ruilen voor duurzame producten met een eerlijke prijs’

gewerkt aan verbetering van het welzijn van dieren [10]. Denk hierbij aan educatie, onderzoek, campagnes, deskundigheidsbevordering, wet- en regelgeving, etikettering en labelling, ketenkwaliteitssystemen, investeringssubsidies en inkomenssteun. Productie binnen maatschappelijke randvoorwaarden biedt in Europa groeiend perspectief om producten met een hogere maatschappelijke waarde tegen een hogere consumentenprijs af te zetten. Supermarkketens lijken in toenemende mate bereid om hun kiloknallers in te ruilen voor duurzame producten met een eerlijke prijs. Onderzoekers in Europa werken samen aan de ontwikkeling van meet- en monitoringmethodieken waarmee dierenwelzijnclaims van een betrouwbare onderbouwing kunnen worden voorzien [11]. NGO's als de Dierenbescherming en haar Europese zusterorganisaties hebben daarbij een normerende rol. Het 'Beter Leven'-label van de Dierenbescherming maakt een gestage groei door en het is verrassend dat een campagneorganisatie als Wakker Dier reclame maakt voor Rondeeleieren. Ook grote slachterijen en integraties verkennen hun mogelijkheden en komen in beweging. Integraal duurzame houderijsystemen ondervinden hiervan een stimulerende werking. Al dan niet in combinatie met verkorte ketens, lokale productie en een nieuwe beleving van natuurlijk voedsel bij consumenten. In vergelijking met de ontwikkeling van dierenwelzijn in Europa ontwikkelt het welzijn van dieren zich wereldwijd op een vergelijkbare manier. Dierenwelzijn begint bij de zwerfhonden en –kattenproblematiek, dan volgen transport en doden en uiteindelijk gaat de aandacht uit naar de huisvesting en verzorging van productiedieren [12]. Dierenwelzijn biedt Nederland op termijn wereldwijd dan ook kansen op het terrein van verkoop van integraal duurzame concepten voor dierlijke productie, metropolitane landbouw, modellen voor integraal duurzame

productieketens en geïntegreerde kwaliteitssystemen en innovatieve vormen van diermanagement. Waar wij nu mee experimenten en de kennis en ervaring die wij daarmee ontwikkelen is een interessant exportproduct.

De ervaring en kennispositie van Nederland op het terrein van dierenwelzijn moeten we koesteren. In een wereld waarin de relatie tussen mensen en dieren blijvend verandert, de emancipatie van dieren verder gaat en dierenwelzijn een drijvende kracht achter verduurzaming van dierlijke productie zal blijven, is er voor Wageningen UR wereldwijd werk aan de winkel. Koester de kennis, kunde en kwaliteit die wij in Nederland in de loop er jaren met betrekking tot dierenwelzijn hebben opgebouwd. Juist omwille van onze concurrentiepositie.

Referenties

- 1 Wijk P.J. van, K. Bos, 1954. Bedrijfspulmveehouderij, Instituut voor Moderne Veevoeding 'De Schothorst'.
- 2 Stafleu F.R., F.J. Grommers, J. Vorstenbosch, 1996. Animal welfare: evolution and erosion of a moral concept. *Animal Welfare* 5: 225-234.
- 3 Duncan I.J.H. en D. Fraser, 1997. Understanding Animal Welfare (1997). In: M.C. Appleby en B.O. Hughes (Eds.). *Animal Welfare*. CAB International, Oxon, pp. 19-31.
- 4 Korte S.M., B. Olivier, J.M. Koolhaas, 2007. A new animal welfare concept based on allostasis, *Physiology & Behaviour*, 92(3): 422-428.
- 5 Ohl F., L.J. Hellebrekers, 2009. 'Dierenwelzijn' – De diergeneeskundige positie, *Tijdschrift voor Diergeneeskunde*, deel 134, aflevering 18, 15 september 2009.
- 6 Waal F. de, 2009. 'Een tijd voor empathie: wat de natuur ons leert over een betere samenleving'
- 7 Langers F., H. van Blitterswijk, M. Brinkhuijsen, J. Westerink, 2008. Verkenning kinderen en speelna-
tuur; literatuurstudie en inventarisatie van vigerend rijksbeleiden spelers in het veld. *Alterra rapport*
1712, Wageningen.
- 8 Cohen N.E., 2010. Considering animals; moral convictions concerning animals.
- 9 EU-verdrag van Amsterdam.
- 10 EconWelfare, 2010. Animal welfare initiatives in Europe, final report D 1.1, October.
- 11 <http://www.welfarequality.net/everyone>
- 12 Bracke M.B.M. (Ed.), 2009. Animal welfare in a global perspective.